

Tauroggeni konventsiooni diplomaatiline eellugu ja tulemused ning tähtsus Euroopa ja Baltimaade ajaloos

Preisimaa välispoliitikast aastail 1807–1813

Feliks Gornischeff

Sissejuhatus

2012. aastal möödus 200 aastat Napoleoni sissetungist Venemaale. Pidasin selle sündmuse meenutamiseks korraldatud Eesti sõjamuuseumi konverentsil ettekande, mis käsitles 1812. aasta detsembris sõlmitud Tauroggeni konventsiooni Vene sõjaväe ja Prantsusmaa juhtimise all olevate Preisi väeosade vahel. Sellega nõustus Preisi väeosade juht kindralfeldmarssal Ludwig Yorck von Wartenburg¹ jääma oma väeosadega sõjas Venemaa vastu neutraalseks, mis tähendas sisuliselt Napoleoni vastu astumist. Tauroggeni konventsiooniga sai ka selgeks, et Napoleoni sõjaretk Venemaale oli ebaõnnestunud ja algas tema allakäik.

Käesoleva artikli eesmärk ei ole aga teha uusi järeldusi Tauroggeni konventsiooni põhjustest ja tulemustest, vaid vaadelda senist uurimisseisu ja teha põhjalik eestikeelne kokkuvõte Preisimaa välispoliitikast selle konventsioonini, tuginedes osaliselt ka 2012. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud magistritööle Preisimaa välispoliitika kohta aastatel 1807–1813.² Analüüsitakse Preisimaa välispoliitilisi hoiakuid enne ja pärast Tauroggeni konventsiooni, samuti konventsiooni tähtsust Euroopa ajaloos, kus see muutis jõudude vahekorda ja sõjalist seisu, ning ka Baltimaade jaoks, kus tänu

¹ Hans David Ludwig krahv Yorck von Wartenburg (1756–1828), Preisi kindralfeldmarssal. Oli 1812. aastal kindralleitnandina Preisi abikorpuse (X korpuse 27. diviisi) juhataja.

² Feliks Gornischeff, „Preisimaa välispoliitika aastatel 1807–1813” (magistritöö, Tartu Ülikool, 2012).

konventsioonile õnnestus ära hoida tänapäeva Leedu, Läti ja Eesti alade muutumine Napoleoni sõdade tandriks. Niisiis üritatakse artiklis teha järeldusi Preisimaa välispoliitika kohta aastatel 1807–1813 ja vaadelda, kuidas Tauroggeni konventsioon mõjutas nii Preisimaad, Euroopat kui ka Baltimaid. Joonealustes viidetes olevad isikututvustused ja Tauroggeni konventsiooni käsitleva peatüki faktid tuginevad suures osas Rein Helme tööle. Kõik kuupäevad on käesolevas artiklis esitatud uue kalendri järgi.

Historiograafia ja senised uurimistulemused

Eestikeelne historiograafia

Tauroggeni konventsiooni on käsitletud senises ajalookirjanduses küllaltki laialdaselt. Kuigi eraldiseisvaid uurimusi on vähe ja ka need pärinevad eelmisest sajandivahetusest, on seda teemat lahatud lugematutes Napoleoni sõdade ajajärgu üldkäsitlustes. Eesti keeles on Tauroggeni konventsiooni problemaatikat lähemalt puudutanud varalahkunud Rein Helme, kelle uurimus³ 1812. aasta sündmustest Eestis ja Lätis sisaldab selleteemalist peatükki ning tugineb küllaltki laiale materjalivalikule. Samuti on Helme analüüsinud konventsiooni senist historiograafiat, mis on olnud suureks abiks ka selle artikli koostamisel. Helme uurimuse tähtsus seisneb Eesti ja Läti 1812. aasta sündmuste ülipõhjalikus analüüsis, kus ta ei käsitle mitte ainult sõjasündmusi, vaid ka sotsiaalseid ja kultuurilisi küsimusi. Helme teos on käesoleva artikli autori hinnangul seni olulisim eestikeelne uurimus Napoleoni temaatikast. Tauroggeni konventsiooni on puudutanud ka Tartu Ülikooli õppejõud akadeemik Tõnu Tannberg, kelle uurimusi maakaitseväekohustusest Balti kubermangudes ja Baltimaades loodud väeüksustest on selle artikli kirjutamisel samuti kasutatud.⁴ Küll aga puudub eesti keeles eraldi uurimus Preisimaa välispoliitikast ja Tauroggeni konventsioonist.

³ Rein Helme, *1812. aasta Eestis ja Lätis* (Tallinn: Olion, 1990).

⁴ Tõnu Tannberg, *Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi 1. poolel, 1806–1856* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1996); Tõnu Tannberg, „Sõjatee Tartust Pariisi alla. K. von Nierothi

Saksakeelne historiograafia

Tauroggeni konventsiooni puudutavas saksakeelses ajalookirjanduses on tähtis koht 19. sajandi esimesel poolel ja keskel välja antud trükistel ja allikapublikatsioonidel. Memuaaridest on olulisemad preisi sõjaväelase ja sõjateoreetiku Carl von Clausewitzi mälestused 1812. aasta sõjakäigust⁵ ja Ludwig Yorck von Wartenburgi adjutandi Seydlitzi päevaraamat Preisi korpuse sõjategevusest aastatel 1812–1813.⁶ Mõlemad allikad sisaldavad Tauroggeni konventsiooni sündmuste ülevaadet nende otsuste tunnustajate sulest. Julius Eckardti toimetatud dokumentide kogumik „York und Paulucci”⁷, mis sisaldab ka Liivimaa kindralkubeneri Filippo Paulucci ja kindral Yorcki kirjavahetust 1812. aasta lõpust ja 1813. aasta algusest, on oluline allikas Tauroggeni konventsiooni peategelaste kohta. Osa nendest kirjadest on publitseeritud ka Johann Gustav Droyseni 14 aastat varem ilmunud Yorcki biograafias,⁸ mida peetakse siiani parimaks saksakeelseks biograafiaks üldse. Yorcki ja Paulucci kirjavahetuse osas täiendab Eckardt Droyseni uurimust märkimisväärselt. Veel väärivad nimetamist kaks väitekirja: 1893. aastal Saksamaal Marburgis kaitstud Theodor Grobbeli⁹ ja 1910. aastal Königsbergis kaitstud Werner Vossi doktoritöö.¹⁰ Mööda ei saa minna ka nüüdseks hävinud arhiiviallikate põhjal Saksa Suure Kindralstaabi sõjaajaloo osakonnas koostatud väljaandest „Preisi abikorpuse osavõtt sõjakäigust Venemaa vastu 1812. aastal”¹¹ Baltimaade

vabakorpus aastatel 1812–1814,” – *Tartu, baltisakslased ja Saksamaa: artiklite kogumik*, koostanud Helmut Piirimäe ja Claus Sommerhage (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1998).

⁵ Carl von Clausewitz, *Der Feldzug von 1812 in Russland, der Feldzug von 1813 bis zum Waffenstillstand und der Feldzug von 1814 in Frankreich* (Berlin: Ferdinand Dümmler, 1835).

⁶ Anton Florian Friedrich Seydlitz (Freiherr von), *Tagebuch des Königlich Preussischen Armeekorps unter Befehl des General-Lieutenants von York im Feldzuge von 1812* (Berlin und Posen: Mittler, 1823).

⁷ Julius Eckardt, *York und Paulucci: Aktenstücke und Beiträge zur Geschichte der Convention von Tauroggen* (Leipzig: Veit, 1865).

⁸ Johann Gustav Droysen, *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Yorck von Wartenburg* (Berlin: Veit und Comp., 1851).

⁹ Theodor Grobbel, *Die Konvention von Tauroggen* (Diss., Universität Marburg, 1893).

¹⁰ Werner Voss, *Die Konvention von Tauroggen* (Diss., Albertus-Universität in Königsberg, 1910).

¹¹ „Die Theilnahme des Preussisches Hülfskorps an dem Feldzuge gegen Russland im Jahre 1812,” – *Kriegsgeschichtliche Einzelschriften* Heft 4, Nr. 24, Hrsg. Grossen Generalstabe, Abtheilung für Kriegsgeschichte (Berlin: Mittler & Sohn, 1898), 433–566.

kohta on olulised allikad 20. sajandi alguses avaldatud Julius von Hartwichi memuaarikogumik 1812. aasta sõjakäigust Kuramaale¹² ja Friedrich Bienemanni avaldatud Baltimaade mälestuslehtede kogumik 1812. aastast.¹³

19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses tõusid esile sellised saksa rahvuslikud ajaloolased nagu Heinrich von Treitschke (1834–1896) ja Friedrich Meinecke (1862–1954), kes vaatlesid Tauroggeni konventsiooni kui sündmust, mis pani koos rahvusliku liikumisega aluse Saksamaa vabastamisele. Yorcki tegutsemist peetakse Saksa 1813.–1815. aasta vabastussõdade alguspunktiks ning teda ennast Saksa ajaloo üheks kangelaslikumaks tegelaseks.

20. sajandi Saksa historiograafias on siinse teema seisukohast kõige olulisem Saksa Demokraatliku Vabariigi ajaloolase Percy Stulzi uurimus Preisimaa kabinetipoliitikast aastatel 1811–1813.¹⁴ Tauroggeni konventsiooni on selles käsitletud ulatuslikult, tuginetud on suures osas Ida-Berliini arhiiviallikatele, samuti sisaldab see mahukat kirjanduse loetelu. Rudolf Ibbekeni uurimus Preisimaast aastatel 1807–1813 hõlmab nii poliitilisi kui ka sotsiaalseid aspekte.¹⁵ Uuematest saksa ajaloolaste uurimustest, mis puudutavad ka Tauroggeni konventsiooni, võiks nimetada Thomas Stamm-Kuhlmanni kirjutatud Preisi kuninga Friedrich Wilhelm III biograafiat,¹⁶ mis annab põhjaliku ülevaate Preisimaa välispoliitikast tema valitsemisajal.

¹² Julius von Hartwich, *1812: Der Feldzug in Kurland* (Berlin: Eisenschmidt, 1910).

¹³ Friedrich Bienemann, *1812: Baltische Erinnerungsblätter* (Riga: Jonck & Poliewsky, 1912).

¹⁴ Percy Stulz, *Fremdherrschaft und Befreiungskampf: die preussische Kabinettpolitik und die Rolle der Volksmassen in den Jahren 1811 bis 1813* (Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1960).

¹⁵ Rudolf Ibbeken, *Preussen 1807–1813: Staat und Volk als Idee und in Wirklichkeit. (Darstellung und Dokumentation.)* Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Bd. 5 (Köln/Berlin: Grote, 1970).

¹⁶ Thomas Stamm-Kuhlmann, *König in Preussens grosser Zeit. Friedrich Wilhelm III, der Melancholiker auf dem Thron* (Berlin: Siedler, 1992).

Ingliskeelne historiograafia

Inglise keeles puudub põhjalik uurimus Tauroggeni konventsioonist, kuid temaatikat on põhjalikult avatud mitmes uuemas poliitilise ja sõjaajaloo üldkäsitluses, millest siinkohal võiks mainida Peter Pareti,¹⁷ David Chandleri,¹⁸ Paul Schroederi¹⁹ ja kindlasti ka vaid Preisimaale keskenduvaid Christopher Clarki,²⁰ Philip Dwyeri²¹ ja Brendan Simmsi²² teoseid. Hinnanguid Tauroggeni konventsioonile ja selle osalistele antakse ingliskeelses ajalookirjutuses ettevaatlikult, kuid üldiselt ollakse samuti seisukohal, et Tauroggeni sündmused mängisid Napoleoni lõplikus lüüasaamises ja Euroopa vabastamises murrangulist rolli.

Diplomaatiline eellugu ja konventsiooni sõlmimise põhjused

Tilsiti rahu tulemused ja järelkajad Preisimaal

Pärast Preisi armee hävitavat lüüasaamist Jena ja Auerstedti lahingus 1806. aasta oktoobris sundis Napoleon 1807. aasta juulis sõlmitud Tilsiti rahulepinguga Preisimaad Prantsusmaaga liitu astuma. Preisimaal oli raske kohaneda Jena katastroofi ja Tilsiti rahu tingimustega. Napoleoni peale surutud reparatsioonid tekitasid valitsusringkondades suurt pahameelt, rääkimata kahjustest majandusele, kuid muuta ei olnud neid võimalik. Tuli leppida olukorraga, kus Preisimaa eksisteerimine sõltus täielikult nn Korsika koletisest. Sõjaliselt ja territoriaalselt kahandati Preisimaa kolmanda järgu riigiks, seega oli igasugune sõjaline vastuhakk

¹⁷ Peter Paret, *Yorck and the Era of Prussian Reform, 1807–1815* (Princeton: Princeton University Press, 1966).

¹⁸ David Chandler, *The Campaigns of Napoleon* (London: Macmillan, 1966).

¹⁹ Paul W. Schroeder, *The Transformation of European Politics, 1763–1848* (Oxford: Clarendon Press, 1994).

²⁰ Christopher Clark, *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia, 1600–1947* (London: Penguin, 2007).

²¹ Philip G. Dwyer, *The Rise of Prussia 1700–1830* (London: Longman, 2002).

²² Brendan Simms, *The Struggle for Mastery in Germany, 1779–1850* (London: Palgrave Macmillan, 1998).

Napoleonile välistatud – isegi juhul, kui Preisimaa oleks sõlminud liidu Venemaaga. Uut Jena lahingut ei soovinud keegi, sest usuti, et järgmine kord enam nii hästi ei lähe. Territoriaalsete ja rahaliste nõudmiste kõrval oli Preisimaa sunnitud toetama sõjaliselt ka Napoleoni armeed, andes igaks sõjakäiguks sõdureid ja lubades kasutada Preisi kindlusi Napoleoni Suure Armeed baasidena. Kui Tilsitist üldse mingit kasu oli, siis oli selleks õppetund, et Preisimaa püsimine sõltub alati vähemalt ühest tema suurest naabrist – kui üks või mitu naabrit võtaks osa liidust Preisimaa vastu, satuks Preisimaa olemasolu suurde ohtu. Seega pidi Preisimaa leidma oma koha stabiilses Euroopa riikide süsteemis.²³ Selle arusaama järgi kohandas Preisimaa oma Tilsiti-järgse välispoliitika.

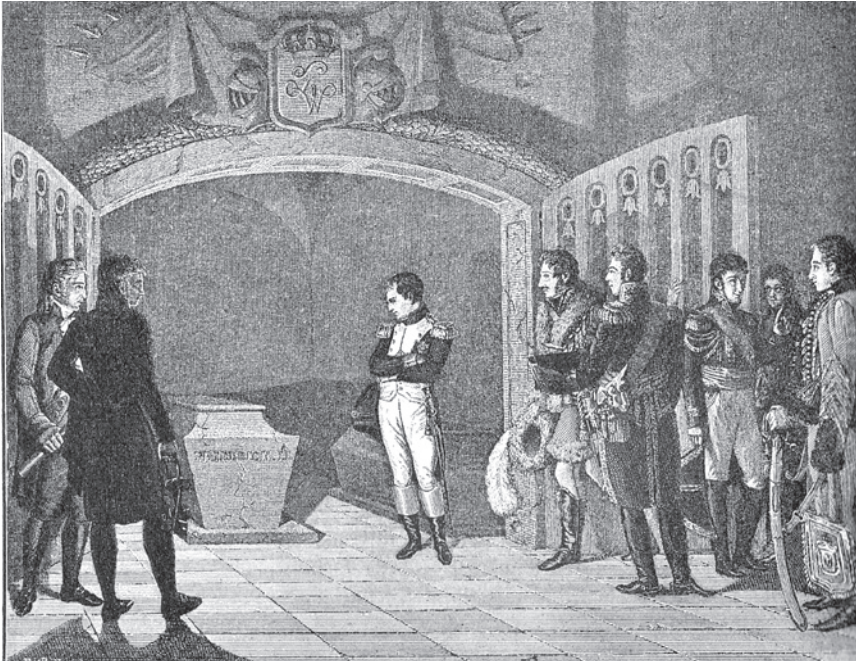
Preisimaa riikluse püsimine sõltus pärast Tilsitit täielikult Prantsusmaast, täpsemalt sellest, kui kiiresti lõpetab Napoleon Preisimaa okupeerimise. Preisimaa riigikassa kahjud olid tohutud. Okupatsiooniarmeed peeti üleval Preisimaa kulul. Prantsuse sõdurid rüüstasid, varastasid ja vägivaltsesid. Preisimaale oli see raske aeg, sest riigi ülesehitamine nõudis tohutuid ressursse, mida ei olnud kuskilt võtta. Tilsiti rahulepingu üks rängemaid punkte puudutas Preisimaa territooriumi. Preisimaa oli kaotanud poole oma maadest ja ühtlasi oma staatuse Saksa võimuna Ida-Euroopas – staatuse, mis oli Austria olnud Kagu-Euroopas juba aastasadu. Lisaks ootasid Preisimaad veel sõjakontributsioonid ja mitmesugused poliitilised piirangud, millest peamine oli kohustus liituda kontinentaalblokaadi ja sõjaga Inglismaa vastu.²⁴

Pariisi konventsiooniga 1808. aasta septembris²⁵ lahendati Tilsiti rahulepingust tulenevad erimeelsused lõplikult ning lepiti kokku tingimustes, mille järgi Preisimaa pidi Prantsusmaale maksma 140 miljonit

²³ Dwyer, *The Rise of Prussia*, 252.

²⁴ Tuginen rahulepingu originaalteksti ingliskeelsele tõlkele „Treaty of Peace between France and Prussia. July 9, 1807” (http://www.napoleon-series.org/research/government/diplomatic/c_tilsit.html#prussia1807, 19. september 2012) ning Hans Hausherr'i uurimusele *Erfüllung und Befreiung. Der Kampf um die Durchführung des Tilsiter Friedens 1807/1808* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1935), 17–25.

²⁵ Tuginen Pariisi konventsiooni ingliskeelsele tõlkele „Treaty between France and Prussia. September 8, 1808” (http://www.napoleon-series.org/research/government/diplomatic/c_tilsit.html#prussia1808, 19. september 2012).

L. M. Fontaine Marie-Nicholas Ponce-Camus' järgi, „Napoleon Friedrich Suure sarga juures 25. oktoobril 1806. aastal” (u 1830). Illustratsioon raamatust: *Illustrierte Geschichte der Neuesten Zeit. Erster Teil. Von der Französischen Revolution von 1789 bis zum Österreichischen Feldzuge 1809.* von Dr. B. Volz. In dritter Auflage bearbeitet von Dr. Konrad Sturmhoefel. Leipzig: Otto Spamer, 1895

L. M. Fontaine after Marie-Nicholas Ponce-Camus, “Napoleon in der Gruft Friedrichs des Grossen. 25. Oktober 1806” (ca 1830). Illustration from the book: *Illustrierte Geschichte der Neuesten Zeit. Erster Teil. Von der Französischen Revolution von 1789 bis zum Österreichischen Feldzuge 1809.* von Dr. B. Volz. In dritter Auflage bearbeitet von Dr. Konrad Sturmhoefel. Leipzig: Otto Spamer, 1895

franki sõjareparatsioone. Vene keisri Aleksander I survele vähendati hiljem seda summat 120 miljonini.²⁶ Poole pidi Preisimaa maksma sularahas või usaldusväärsetes vekslites à 6 miljonit franki kuus. Ülejäänud summa pidi tulema kuninglike valduste võlakirjadest. Samuti jäid prantslased kolme Preisimaa idaosas asuvasse kindlusse (Glogau, Küstrin ja Stettin)²⁷ suures osas preislaste kulul. Neile jäi ka läbi Preisimaa hargnev sõjaline teedevõrk ja Magdeburgi kindlus. Glogau kindlus pidi vabastatama pärast poole summa ning Küstrin ja Stettin pärast kogu summa tasumist.

Pariisi konventsiooniga määrati ka Preisimaa staatus. Selle 15. punktiga sätestati, et Preisimaa kuningas peab jääma Prantsusmaa ustavaks liitlaseks ning Napoleon tagab Preisimaa kuningale tema territooriumide puutumatus ja terviklikkuse. Eraldi lepingupunktiga kehtestati piirangud Preisi armeele, need hakkasid kehtima alates 1. jaanuarist 1809. Preisi armee tohtis järgmise kümne aasta jooksul olla ainult 42 000-meheline. Samuti nõudis Napoleon sõja puhuks Austriaga 16 000 Preisi sõdurit, kuid et Preisimaa kuningas polnud veel jõudnud oma armeed taastada, pidi 1809. aastal kontingenti kuuluma 12 000 meest.

Preisimaa seis oli aga poolteist aastat pärast Tilsitit ikka veel ebaselge: ta ei olnud ei Prantsusmaa liitlane ega satelliitriik, vaid jäi endiselt riigiks, millega Napoleon võis teha, mida tahtis ja millal tahtis. Napoleoni eesmärkide üle seoses Preisimaaga on palju arutletud. Kõige loogilisem on ehk Paul Schroederi arvamus, et Napoleonil ei olnudki Preisimaa suhtes kindlat plaani: „Ei saa küsida, mis oli Napoleoni lõplik eesmärk. Oli selleks Preisimaa nõrgestamine lõplikuks hävitamiseks või majanduslik tühjaksimemine või Preisimaa kättemaksu ennetamine või tahtis ta kasutada Preisimaad, et survestada Venemaad ja Austriat, või oli selleks lihtsalt kättemaks? Kõik need variandid tulid talle kindlasti pähe, kuid lõplikku eesmärki tal ei olnud. Selged olid ainult tema negatiivsed eesmärgid, see tähendab, mida ta ei luba Preisimaal teha ja mida ta ise kindlasti Preisimaaga ei tee. Preisimaal ei tohtinud lasta taastuda ja taas-

²⁶ Ibbeken, *Preussen*, 130–131.

²⁷ Tänapäeval Głogów, Kostrzyn ja Szczecin Poolas. Kõik kolm kindlust asusid Oderi jõel, mis poolitas Preisimaa: Oderist läände jäi Brandenburg koos pealinna Berliiniga ning itta Pomeri- ja Preisimaa Läänemere rannikul ja Sileesia kagus.

relvastuda, samuti ei tohtinud tal lasta astuda liitu Austriaga, et Saksa-maal saaks toimuda ülestõus. Preisimaast ei tohtinud saada Napoleoni liitlast ega partnerit, sest ta ei olnud enam usaldusväärne ning samuti ohustanuks see liiga palju Venemaad. Preisimaad ei tohtinud tuua ka Reini Liitu, sest sellel oleks sama efekt ning seni, kuni Preisimaa oli ikka veel ühes tükis, oli ta liiga ohtlik. Preisimaad ei saanud ka tükeldada, sest see oleks tunduvalt raskendanud maa valitsemist ning hirmutanud Austriat ja Venemaad. Napoleon ei teadnud kunagi, mida Preisimaaga teha.²⁸

Niisiis pidi Preisimaa leppima teadmatusega oma tuleviku suhtes. Valitsuse ponnistused Prantsusmaa liitlaseks saada olid läinud vett vedama. Lõppes ajajärk, kui Preisimaa välispoliitika oli täielikult suunatud liidule Prantsusmaaga. Ka valitsusjuhi, vabahärra parun Karl vom und zum Steini²⁹ jõupingutused tingimusi leevendada ja Preisimaad atraktiivseks muuta kukkusid läbi. Kuid riik ja majandus tuli hoolimata tagasilöökidest ikkagi üles ehitada ning ka välispoliitika ümber hinnata, et saavutada võimalikult kiiresti ja võimalikult valutult eesmärk, mis seati kohe pärast Tilsitit: taastada Preisimaa koht Euroopa riikide süsteemis. Edaspidi tuli selleks leida aga teistsuguseid võimalusi.

Preisimaa diplomaatilised võimalused ja Prantsuse-Vene konflikt

Järjest halvenevates Prantsuse-Vene suhetes otsis Preisimaa eelkõige neutraalset positsiooni, mis tegi tema olukorra asendi tõttu kahe suurima Euroopa riigi vahel väga keeruliseks. Surve, mis sellise olukorraga mõlemalt poolt kaasnes, mõjutas otseselt riigi välispoliitikat. Suvel 1810 tõusis Preisimaa etteotsa taas Karl August von Hardenberg,³⁰ kes oli 1807. aastal Napoleoni käsul välisministri ametist kõrvaldatud ja kellest nüüd sai riigikantsler. Vastsel riigikantsleril seisid ees ülitähtsad ülesanded:

²⁸ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 348–349.

²⁹ Vabahärra Heinrich Friedrich Karl vom und zum Stein (1757–1831), Preisi riigimees, 1807–1808 valitsuse juht (sks *leitender Minister*), 1812. aastal oli Venemaal; Saksa komitee liige.

³⁰ Vürst Karl August von Hardenberg (1750–1822), Preisi poliitik; 1810–1822 jätkas riigikantslerina liberaalseid reforme.

kontributsioonide vähendamine, Preisi riikluse kaitsmine, riigisisesed ümberkorraldused ja lõpuks ka Preisimaa vabastamise ettevalmistamine.³¹

Kahtlemata mängis Hardenberg suurt rolli Preisimaa välispoliitikas, mis elas üle järjekordset kriisi. Kumb kujutas endast suuremat ohtu, kas Prantsusmaa või Venemaa? Sellele küsimusele üritaski Hardenberg vastust leida ja lahendada dilemmat, mille ees Preisimaa jälle – sarnaselt Tilsiti-eelse ajaga – seisis. Võimalusi oli kaks: üritada tagada Preisimaale koht Euroopas Prantsusmaa juhtimise all või püüda vabastada nii Preisimaa kui ka kogu Kesk-Euroopa Napoleoni võimu alt. Esimest varianti olid alates 1807. aastast järginud kõik ministeeriumid: kõigepealt vom und zum Steini, siis Dohna³² ja Altensteini³³ ning lõpuks Hardenbergi oma.³⁴ Aastatel 1810–1812 eelistas Hardenberg esimest varianti ja kui sai selgeks, et sellel ei ole oodatud tulemusi, proovis ta teist. Veel 1810. aasta mais oli ta täiesti veendunud, et Preisimaa jaoks on eluliselt tähtis säilitada head suhted Prantsusmaaga, kuid 1811. aasta novembriks olid ta seisukohad muutunud, sest Napoleoni ei saanud usaldada.³⁵

Hardenbergi uue ametiaja algusaastad (1810–1813) olid Preisimaa jaoks murdepunkt, mida kujundasid enamjaolt Prantsuse-Vene suhted. Vahetult enne Hardenbergi määramist riigikantsleriks üritasid Gerhard von Scharnhorst³⁶ ja August von Gneisenau³⁷ taaslustada mõni aasta varem plaanitud rahvaülestõusu ideed ja taasrelvastumist, kuid see ei jäänud Napoleonile saladuseks. Kindlamini kui varem püsis Napoleon

³¹ Peter Gerrit Thielen, *Karl August von Hardenberg 1750–1822: Eine Biographie* (Köln: Grote, 1967), 250.

³² Friedrich Ferdinand Alexander zu Dohna-Schlobitten (1771–1831), Preisi poliitik, sise-minister 1808–1810, rahvaülestõusu idee üks algatajaid.

³³ Vabahärra Karl Sigmund Franz vom Stein zum Altenstein (1770–1840), Preisi poliitik, finantsminister 1808–1810, seejärel vabastas kuningas ta ametist.

³⁴ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 410.

³⁵ Philip G. Dwyer, „The Two Faces of Prussian Foreign Policy: Karl August von Hardenberg as Foreign Minister, 1804–1815,” – *Freier Gebrauch der Kräfte*, Hrsg. Thomas Stamm-Kuhlmann (München: Oldenbourg Verlag, 2001), 84.

³⁶ Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755–1813), Preisi suurtükiväekindral, riigitegelane ja sõjaväereformaator, rahvaülestõusu idee üks algatajaid.

³⁷ Krahv Wilhelm August Neidhardt von Gneisenau (1760–1831), Preisi kindralfeldmarssal, üks sõjaväe reformijaid, Saksa vabastussõja kangelane ja rahvaülestõusu idee üks algatajaid.

oma tingimuste juures ja käskis vähendada armeed 6000 meheni. See ei olnud siiski ainuke probleem. Ikka ja jälle oli põhimure kontributsioonide maksmine. Teisalt andis Napoleon mõista, et selle küsimuse saab alaliseks lahendada Sileesia loovutamise teel: „Kui kuningas mulle maksta ei suuda, ei jää tal muud üle, kui loovutada mulle Sileesia.”³⁸ Napoleon teadis väga hästi, et Friedrich Wilhelmil polnud talle võimalik maksta – seega võis Napoleon Preisimaa kuningat vabalt survestada. Sileesia loovutamise ettepanekust haaras kohe kinni siseminister Dohna, kes nägi selles head võimalust leevendada Preisimaa majanduslikku olukorda. Sellele plaanile tõmbas aga pidurit Friedrich Wilhelm ise ja määras 4. juunil 1810 Napoleoni nõusolekul Karl vom und zum Steini asemel riigikantsleriks Hardenbergi. Napoleoni nõusoleku tingimuseks oli, et Scharnhorst lastakse sõjaministri ja kindralstaabi ülema kohalt lahti³⁹ ning armeed suurendamine peatatakse.

Palju olulisem tegur kui Dohna ja Scharnhorsti konkreetset ettepanekud oli ministrivahetuse puhul tegelikult tõsiasi, et kuningas soovis asendada enda jaoks ebasobivad tegelased sobivamatega ja Hardenberg seda tol hetkel kindlasti oli. Kogu oma valitsemisaja oli Friedrich Wilhelm Preisimaa eksisteerimise suhtes kartlik ja pidevalt ärevil. Et Hardenbergi esimene eesmärk – nagu Steinil kolm aastat varem – oli esitleda Preisimaa Prantsusmaale atraktiivse liitlasena ja tugevdada selle abil riigi staatust ennast kuigivõrd nõrgestamata, siis sobis see kuningale hästi. Liiga ohtlik tegutsemine ja piiride kompamine, nagu näiteks Scharnhorsti sõjalisel plaanil, ei olnud Friedrich Wilhelmile meeltemööda. Scharnhorst oli aga veendunud, et Preisimaa peaks eemalduma Prantsusmaast, hoidma kokku Austriaga ning proovima sisemiste muutuste ja välissidemete toel võita Napoleoni sõjaga. Seega oli selge, et Hardenbergi ametisseastumise ajal sõltus Preisimaa olemasolu täielikult liidust Prantsusmaaga, see omakorda aga kontributsioonide maksmisest. Hardenbergi eesmärk oligi

³⁸ Leopold von Ranke, *Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1877), 212–213.

³⁹ Scharnhorst sai tegelikult salajase käsu sõjaministeeriumi edasi juhtida. Vt Scharnhorsti kirja Hardenbergile 4. juunil 1810 Berliinis (*Scharnhorst Briefe: 1. Bd. Privatbriefe*, hrsg. von Karl Linnebach (München und Leipzig: Georg Müller, 1914), 391).

eelkõige parandada Preisimaa rahvusvahelist positsiooni, mida kõige rohkem mõjutasid Prantsusmaa ja Venemaa.

Nagu mainitud, oli Hardenbergi esmane eesmärk sõlmida Prantsusmaaga liit Preisimaale soodsatel tingimustel. Siiski hakkas Hardenberg kohe ametisse astudes otsima kontakti endiste mõjukate riigitegelastega. Scharnhorsti ja Hermann von Boyeniga⁴⁰ jäi ta tihedalt suhtlema, sest armee reformimist pidas ta ikka veel vajalikuks, kuid seda pidi tegema ilma Napoleoni ärritamata. Samuti püüdis Hardenberg astuda ühendusse Steiniga, kes oli tol ajal Prahlas pagenduses. Peter Thieleni arvates oli see äärmiselt ohtlik topeltmäng.⁴¹ Kohe allutati Hardenbergi juhtimise alla mitu ministeeriumi (finants-, justiits- ja siseministeerium), mistõttu saavutas ta võimutäiuse, millega allus ainult kuningale. Kui kuninganna Luise suri, tõmbus Friedrich Wilhelm poliitilisest elust tagasi ja andis Hardenbergile vabad käed. See võimaldas Hardenbergil kujundada riigi välispoliitikat oma äranägemise järgi ja seda võimalust ei jätnud ta kasutamata.

Prantsuse-Vene suhted hakkasid halvenema 1810. aasta teisel poolel. Kontinentaalblokaadi tingimused ja Oldenburgi hertsogkonna⁴² okupeerimine Napoleoni poolt viisid lõpuks avaliku vastuseisuni. Keiser Aleksander I allkirjastas 31. detsembril ukaasi, millega sulges Venemaa turu ja sadamad Prantsuse kaupadele (v.a veinidele ja siidile). Kuigi kumbki riik sõda veel ei kuulutanud, oli siiski selge, et senistel sõbralikel suhetel on lõpp. Õli valas tulle ka dünastilise abielu küsimus Napoleoni ja Aleksandri õe vahel.⁴³ Väga suurt rolli Prantsuse-Vene suhete katkemises mängis veel

⁴⁰ Leopold Hermann Ludwig von Boyen (1771–1848), kindralfeldmarssal ja Preisi sõjaminister, sõjaväereformi peajuhte.

⁴¹ Thielen, *Karl August von Hardenberg*, 253.

⁴² Oldenburgi hertsog Peter I oli Katariina II onupoeg. Oldenburgi dünastia üks haru oli ka Holstein-Gottorpi suguvõsa, mille esiisa Karl Friedrich oli Peeter I tütre Anna Petrovna abikaasa. Sellest abielust sündis Peeter III, kes oli Katariina II abikaasa, Paul I isa ja Aleksander I vanaisa.

⁴³ Napoleon lootis dünastilisele abielule Vene printsessiga, kuid Aleksandri vanem õde Katariina abiellus Oldenburgi hertsogi Peteri noorema poja prints Georgiga ning Aleksandri noorem õde Anna oli liiga noor. Aleksander ei tahtnud selle küsimusega tegelikult tegeleda ja lähtus oma isa Paul I testamendist, mille kohaselt Aleksandri õdede abiellumise teema oli jäetud nende ema hooleks. Napoleon solvus ja kuulutas kiiresti välja kihluse Austria printsessi Marie-Louise'ga. See pani omakorda Aleksandrit kahtlustama, et Napoleon pidas samal ajal

Poola küsimus.⁴⁴ Suhete halvenemise tõttu Venemaaga täiendas Napoleon aasta lõpus ja järgmise aasta alguses oma vägesid Saksamaa ida- ja keskosas, okupeeris Rootsile kuulunud Pommeri osa⁴⁵ ning tõi Hispaaniast Saksamaale üle 36 pataljoni.⁴⁶ Sõda Prantsusmaa ja Venemaa vahel oli rohkem kui kindel. Päevakorda tõusis taas täiesti põhjendatud oht, et Preisimaa jääb üksinda Prantsuse-Vene konflikti keskmesse. Rudolf Ibbekeni arvates oli Preisimaal kolm võimalust: rünnata Prantsusmaad, nõustuda tema nõudmistega või jääda saatuse meelevalla.⁴⁷

1811. aasta aprilli lõpus nõudis Napoleon Preisimaalt ultimatiivselt selgitusi Preisimaa poliitiliste hoiakute kohta tulevikus. Sellise ultimaatumi põhjustas algul Preisimaa taasrelvastumise plaan, mida preislased põhjendasid Inglismaa-ohuga. Et Venemaa ja Austria hoidsid eemale, aimas Hardenberg ohtu. Ta kirjutas 10. mail Friedrich Wilhelmile: „Mul ei jää muud üle, kui seista oma tugevale südametunnistusele vastu ja soovitada otsustavat liitu Prantsusmaaga, kui see mingilgi määral Preisimaa sõltumatuse tagab.”⁴⁸ Seega lootis Hardenberg alamlkult Prantsusmaale truudust vanduda, pakkudes Napoleonile 14. mail liidulepingut. Napoleon lükkas selle tagasi, väites, et on sunnitud igasugust relvastumist käsutama kui tema enda vastu suunatud tegevust ja et Preisimaaga ei saa enne lepingut sõlmida, kui erimeelsused Venemaaga on lahendatud. Siiski kinnitas Napoleon, et Preisimaa positsioon on kindel ja Prantsuse sõdurite liikumine Preisi aladel ei ohusta Preisimaad kuidagi.⁴⁹

läbirääkimisi kahe dünastilise abielu üle. Aleksandri usaldus Napoleoni vastu kahanes seetõttu tunduvalt.

⁴⁴ Poola küsimuse kohta vt: Charles Morley, „Alexander I and Czartoryski: the Polish Question from 1801–1813,” *Slavonic and East European Review* Vol. XXV, No. 65 (Apr., 1947): 405–427; W. H. Zawadzki, „Russia and the reopening of the Polish question, 1801–1814,” *International History Review* Vol. 7, No. 1 (Feb., 1985): 19–44; W. H. Zawadzki, *A Man of Honour: Adam Czartoryski as a Statesman of Russia and Poland, 1795–1831* (Oxford: Clarendon Press, 1993). Vt ka: Norman Davies, *God’s Playground: a History of Poland, Vol. 2* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

⁴⁵ Koosnes Stralsundi piirkonnast mandril ja Rügeni saarest. Kuulus Rootsile alates 1630. aastast.

⁴⁶ Ühes pataljonis oli 550–1000 sõdurit. Seega saatis Napoleon Preisimaale kuni 36 000 sõdurit.

⁴⁷ Ibbeken, *Preussen 1807–1813*, 235.

⁴⁸ Thielen, *Karl August von Hardenberg*, 274.

⁴⁹ Ranke, *Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg*, 270–271.

Friedrich Wilhelm mõistis nüüd lõplikult Preisimaa olukorra ohtlikkust ja saatis 16. juulil Aleksander I-le kirja, milles kinnitas Preisimaa ja Venemaa ühiseid huvisid ning soovitas alustada läbirääkimisi Austria, Rootsi ja Inglismaaga. Ühtlasi kirjutas ta Aleksandrile, et saadab Scharnhorsti kohe Peterburi volitustega jõuda kokkuleppele sõjalises liidus.⁵⁰ Oktoobris kirjutatigi alla sõjalisele konventsioonile Venemaaga. Schroederi arvates sai sellega hoopis selgeks, et Venemaalt ei ole abi oodata. Nimelt nägi konventsioon ette, et Preisi ja Vene armee peavad ühinema ainult juhul, kui Prantsuse väed jõuavad Wisła jõeni.⁵¹ See tähendas, et venelased on valmis sekkuma vaid siis, kui prantslased ületavad Venemaa piiri. Samuti ei saanud panna suuri lootusi Suurbritanniale, sest selle riigi tegutsemisruum oli rangelt piiratud hoolimata sellest, et ta pooldas Napoleoni-vastast ülestõusu.

Peterburist läks Scharnhorst edasi Viini, kuid sai Austria välisministri Klemens von Metternichi viisaka keeldumise osaliseks. Metternichi arvates oli Preisimaa juba hukatuses ja ta oli otsustanud liidu kasuks Prantsusmaaga. Vahepeal oli aga Preisimaa andnud Napoleoni survele järele ning septembris lõpetati armee taasrelvastamine ja kaitseehitiste rajamine – kõike seda tehti samal ajal, kui Peterburis peeti veel läbirääkimisi. Sellisest salajasest topeltmängust oli saamas ülimalt ohtlik ja ettenägematu tegevus, mis ebaõnnestumise korral oleks preislastele kurjalt kätte maksnud.

Seni oli Hardenberg pooldanud liitu Prantsusmaaga, kuid pärast Scharnhorsti teateid edukatest läbirääkimistest Venemaaga muutis ta oma seisukohti ja kaldus Venemaa poole. Ta soovitas Friedrich Wilhelmil lõpetada kohe Napoleoni käskude täitmine ning alustada läbirääkimisi Austria ja Inglismaaga, kuid kuningas otsustas teha vastupidist: 4. novembril võttis ta vastu otsuse sõlmida sõjaline liit Prantsusmaaga. Jälle oli kuninga otsuse taga soov tagada Preisimaa ellujäämine, sest üksinda poleks Preisimaa Prantsusmaa vastu saanud.

⁵⁰ *Briefwechsel König Friedrich Wilhelms III und der Königin Luise mit Kaiser Alexander I*, Hrsg. Paul Bailleu (Leipzig: S. Hirzel, 1900), 225–229.

⁵¹ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 410–411.

Mõni kuu varem oli Gneisenau oma kirjas Steinile kritiseerinud Preisimaa olukorda: „Kõik igatsevad taga liitu Prantsusmaaga, aga keegi ei küsi, kas sellist liitu üldse soovitakse. Kui soovitakse, oleks see juba ammu otsustatud. Prantsusmaa keiser soovib meid vaid ära kasutada, andmata poliitilisi garantiisid.”⁵² Gneisenaul oli täiesti õigus, sest Napoleon kasutaski Preisimaad oma suva järgi ära. Preisimaa otsis aga endale sobivamaid tegutsemisvõimalusi, mille tagajärjel oli riigi poliitika muutunud kahepalgeliseks.

Otsus sõlmida sõjaline liit Prantsusmaaga

1812. aasta jaanuaris otsustati lõplikult liidu kasuks Prantsusmaaga ja 24. veebruaril kirjutati suuresti Napoleoni surve alla ründavale Venevastasele lepingule, millega Preisimaa kohustus majutama ja varustama Napoleoni Suurt Armeed, avama sellele oma moonalaod ja kindlused ning tagatipuks andma Napoleoni käsutusse 20 000 sõdurit. Friedrich Wilhelm ratifitseeris lepingu 5. märtsil. Põhimõtteliselt saavutas Napoleon selle ähvarduse teel, pakkudes välja kaks võimalust: prantslased sisenevad Preisimaale kas vaenlase või sõbrana. Sellised nõudmised ja okupatsiooniarmee käitumine tekitasid rahva seas suurt meelepaha ja sellest sai üks järgmisel aastal vallandunud ülestõusu emotsionaalseid eeltingimusi.⁵³ Schroederi arvates oli truualamlik liitu astumine Prantsusmaaga Preisimaa jaoks õige otsus, sest see oli edasilükatud ja aeglasem surm – Prantsusmaa vastu opositsiooni astudes oleks Preisimaa kiirelt hävitatud.⁵⁴

Samal ajal oli Preisimaal taaselustunud rahvaülestõusu plaan, millest ei saa kuidagi mööda vaadata. Et idee kogus populaarsust kuninga lähikondlaste seas, oli sellel tugev mõju ka Preisimaa välispoliitikale. Nagu Prantsuse-Austria sõja ajal, oli ka nüüd, Prantsuse-Vene sõja eelõhtul, selle plaani suurimaks eestvedajaks Gneisenau, kes tegeles juba aktiivselt

⁵² Gneisenau. *Ein Leben in Briefen*, Hrsg. Karl Griewank (Leipzig: Koehler & Amelang, 1939), 161–165.

⁵³ Dwyer, *The Rise of Prussia*, 254.

⁵⁴ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 411.

ülestõusu ettevalmistamise teoreetilise poolega.⁵⁵ Kuid 1812. aasta liiduleping Prantsusmaaga tekitas Preisimaal väga suure pahameeletormi ja pani idee ajutiseks kalevi alla. Paljudel mõjukatel Prantsusmaa-vastastel ametnikel ja ohvitseridel (*Aktionspartei*) sai seepeale mõõt täis ning nad lahkusid massiliselt teenistusest. Sajad ohvitserid läksid ära lihtsalt selleks, et mitte Napoleoni poolel võidelda. Valitsust kritiseeriti halastamatult. Gneisenau nägi selles Napoleoni kurja plaani, et terve Preisimaa Friedrich Wilhelmi vastu pöörata.⁵⁶

Nimekamad lahkujad olid Carl von Clausewitz⁵⁷ ja endine minister Friedrich Ferdinand Alexander zu Dohna, kes astusid Venemaa teenistusse. Otsustavaks sai asjaolu, et nad olid olnud ustavad kuningale ja riigile, kuid tundsid end nüüd petetuna, sest kogu Preisimaa võõrvallutajast vabastamise nimel tehtud töö oli läinud luhta. Lahkunud patrioodid mitte ainult ei katkestanud väliseid sidemeid kuningaga, vaid rääkisid kõrgemast kohustusest saksa rahva ees ning keeldusid alistumast kuninga passiivsusele ja ebalevatele otsustele. Kuningas ei olnud ei mõistev ega andestav ning lasi Venemaale läinud ohvitseride varad külmutada. Venemaa teenistusse läinutest andestas Friedrich Wilhelm ainult Clausewitzile. Gneisenau ei jäänud aga oma plaanidega siiski üksi, sest tema kõrvale jäid väejuht Gebhard von Blücher, vabahärra Friedrich Wilhelm von Bülow, Gerhard von Scharnhorst, Hermann von Boyen ja hiljem ka Ludwig Yorck von Wartenburg. Need olid sõjaliselt ja poliitiliselt väga mõjukad mehed, kes oluks võimelised midagi muutma, kuid neid hoidis tagasi truudusvanne kuningale. 1812. aasta algus oli saksa patriootidele suurim pettumus, mis sai neile osaks pärast 1807. aastat.

Preisimaa välispoliitilist seisut ohvitseride lahkumine teenistusest esialgu ei muutnud. Niikaua kui Napoleoni saatis Venemaal edu, tegid preislased, mida kästi. Kui sai aga selgeks, et Napoleoni sõjaretk Venemaale

⁵⁵ Gneisenau plaani kohta rahvusliku ülestõusu (8. august 1811) ettevalmistamiseks vt: *Gneisenau: ausgewählte Briefe und Schriften: demokratische Profile*, Text und Bildredaktion Michael Meyhöfer, Egon Hessler, Klaus-Jürgen Lüders (Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, Führungsstab der Streitkräfte I 3, 1987), 99–104.

⁵⁶ Ibbeken, *Preussen*, 249.

⁵⁷ Carl Philipp Gottfried von Clausewitz (1780–1831), Preisi kindral, sõjaajaloolane ja -teoreetik; 1812–1814 Vene armees.

on läbi kukkunud, võttis jällegi võimust üleüldine surve valitsusele, et vahetataks pooli. Veel 1812. aasta detsembris jäi Preisimaa aga Prantsusmaale truuks ning kui Napoleon küsis kuu keskel lisavägesid, nõustus valitsus alandlikult. Tugevnes surve Friedrich Wilhelm III-le, et ta ütleks lahti liidust Prantsusmaaga. Jõululaupäeval saadeti kuningale kolm memorandumit, millest kaks soovitasid tal kasutada võimalust ja astuda Prantsusmaale vastu ning üks (erakantsler Albrechti oma) oli ettevaatlikum, hoiatades kuningat Napoleoni alahindamise eest. Kuningas otsustas viimase kasuks. Kolm päeva hiljem kirjutatud memorandumis, mille põhisoõnum oli „Ela ja lase teistel elada”, määratles Friedrich Wilhelm oma vaated Preisimaa välispoliitikale järgmiste kuude jooksul. Samuti pidas kuningas targemaks oodata Austria täielikku sekkumist, sest ta uskus, et Austria peaks Euroopa rahu tagamisel kaasa rääkima. Ka arvas Friedrich Wilhelm, et Vene keiser Aleksander ja Napoleon peavad jõudma rahu-meelsele kokkuleppele ning Napoleonil tuleks taganeda Prantsusmaa endistesse piiridesse, säilitades ühtlasi Saksa alad Reini jõe vasakkaldal. Ainult juhul, kui Napoleon poleks nõustunud sündmuste sellise käiguga, astunuks Preisimaa sõtta ning ka siis ainult koos Austriaga. Kuningas uskus, et see võib juhtuda 1813. aasta aprillis.⁵⁸

Tauroggeni konventsioon ja selle tagajärjed

Konventsiooni sõlmimine

Sündmused hakkasid aga hargnema kiiremini, sest Preisi kindral Ludwig Yorck von Wartenburg otsustas oma üksused Venemaa survele neutraalseerida. Tauroggeni konventsioon, millega Vene armeele lubati vaba liikumine läbi Preisimaa idapoolsete alade, kirjutati alla 30. detsembril 1812. aastal Tauroggenis (tänapäeval Tauragė Leedus).

Meenutagem, et Pariisi rahulepinguga (sõlmitud 24. veebruaril 1812) oli Preisimaa kohustunud andma Prantsusmaale Venemaa-sõjaretteks 20 000 sõdurit, millest kolm ratsaväerügementi läks prantslaste

⁵⁸ Stamm-Kuhlmann, *König in Preussens grosser Zeit*, 362–364.

otsealluvusse ning ülejäänutest moodustati Suure Armee 27. diviis, mis liideti X korpusega, mida juhtis marssal Macdonald.⁵⁹ Et Yorcki diviis oli liiga nõrk, piirdus selle lahingutegevus väiksemate kokkupõrgetega Riia lähedal.⁶⁰ Vene väejuhatuse oli juba 1812. aasta suvel ja sügisel üritanud saavutada diplomaatilist kontakti Kuramaal asunud Preisi abikorpusega (s.o kindral Yorcki 27. diviisiga), et Preisimaad Prantsuse liitlaste leerist välja meelitada. Keiser Aleksander I soovis preislaste neutraalseks jäämist või ületulekut. Yorck suhtus sellisesse survestamisse äärmiselt ettevaatlikult ning vastas, et ei saa tegutseda enne, kui valitsus on andnud talle konkreetsed korraldused.

Novembri keskpaigaks oli Leedust saanud strateegiliselt oluline piirkond ja kuna venelased soovisid lõigata Napoleoni ees läbi Vilniusesse viivad varustusteed, muutus nende surve Yorckile veel tugevamaks. Pärast Vilniuse ja Kaunase vabastamist hakkas Vene väejuhatuse üha rohkem mängima mõttega meelitada Yorcki preislaste diviis iga hinna eest venelaste poolele üle. Siiski jäeti alles ka võimalus sekkuda sõjaliselt, millega oleks katkestatud ühendus taganeva Suure Armee Macdonaldi korpuse ja Yorcki diviisi vahel. Samuti taheti tõkestada prantslaste teekond Königsbergi. Vene vägede ülemjuhataja Mihhail Kutuzov kirjutas marssal Wittgensteinile: „Keisrihärä soovib, et Preisi vägesid veendaks niipalju kui võimalik, tehes neile selgeks, et me läheme purustama prantslasi kui meie ühiseid vaenlasi.”⁶¹

Juba alates novembri lõpust pidas vastne Liivi- ja Kuramaa kindral-kuberner Filippo Paulucci⁶² keiser Aleksandriga tihedat kirjavahetust, mille läbivaks teemaks oli Preisi väeosade meelitamine venelaste poolele. Samuti kirjutas Paulucci aktiivselt Yorckile, pakkudes talle mitmesuguseid võimalusi tulla venelaste poolele üle. Yorck esialgu (20. novembril)

⁵⁹ Étienne Jacques Joseph Alexandre Macdonald (1765–1840), Tarento hertsog, Prantsusmaa marssal, revolutsiooni ja keisririigi sõdade kangelane. 1812. aastal Suure Armee X korpuse juhataja.

⁶⁰ Helme, 1812. aasta, 24–25.

⁶¹ *Ibid.*, 170.

⁶² Markii Filippo Paulucci (1779–1849), Itaalia päritolu Vene kindralleitnant, Aleksander I kindraladjutant; 1812–1829 algul Liivi- ja Kuramaa, hiljem Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindral-kuberner.

keeldus, sest pidas isamaa huve ja kuninga käsku tähtsamaks.⁶³ Paulucci aga ei taganenud, vaid kirjutas Yorckile veel korduvalt, sest just tema tahtis olla see mees, kes preislased venelaste poolele üle meelitab. 8. detsembril kirjutas Yorck Pauluccile, et on saatnud oma adjutandi major von Seydlitzi Berliini kuninga käskude järele. Paulucci edastas need kirjad ka keiser Aleksandrile, kes vastas Pauluccile 18. detsembril, et on nõus kinnitama lepingut, mis kirjutatakse alla Yorcki ja Vene vägede vahel. Samuti ütles ta, et Venemaa ei pane enne relvi maha, kui Preisimaa on saanud tagasi oma 1806. aasta territooriumi. Seega olid Venemaa eesmärgid selged ja need taheti iga hinna eest ellu viia.

Suure Armeed X korpuse marssal Macdonaldi juhtimisel hakkas 20. detsembril Jelgavast Tilsiti poole taganema. Ühe päevatee kaugusel olid preislaste peajõud Yorcki juhtimisel. Rein Helme on arutlenud selle üle, kas Macdonald tegi vea, kui jättis prantslaste ja preislaste põhiväed eraldatuks. Helme arvates oli see objektiivne otsus kaitsmaks oma vägesid. Pealegi ei usaldanud Macdonald enam preislasi – võttes neilt ratsaväe ja jättes Preisi peaväed oma selja taha, välistas ta võimaluse, et Yorck relvad tema vastu pööraks.⁶⁴ Siiski andis Macdonaldi otsus Yorckile küllaltki vabad käed, mida näitab ilmekalt ka asjaolu, et detsembris, kui Vene kindral Hans von Diebitsch⁶⁵ ja Yorck pidasid esimesi läbirääkimisi, olid preislaste ja pealetungivate venelaste vahel tekkinud esimesed kontaktid. Detsembri lõpus kohtusid preislaste ja venelaste väed uuesti ning siis oli meeoleolu juba rõõmus, sõdurite seas toimus isegi teatud „vennastumine”.⁶⁶ Krahv Dohna, kes oli Preisimaa teenistusest lahkunud ning oli nüüd Preisi korpuse ja Paulucci vahemeheks, kirjutas 28. detsembril Pauluccile: „Alates 26. detsembrist pole preislaste ja venelaste vahel olnud ühtegi konflikti.”⁶⁷

⁶³ Eckardt, *York und Paulucci*, 66–67.

⁶⁴ Helme, *1812. aasta*, 170.

⁶⁵ Hans von Diebitsch (1785–1831), parun, hiljem vürst Diebitsch-Zabakanski; Vene kindralfeldmarssal; 1812. a-st kindralmajor, Wittgensteini korpuse avangardi ülem, sõlmis Tauroggeni konventsiooni Preisi vägedega.

⁶⁶ Stulz, *Fremdherrschaft und Befreiungskampf*, 181.

⁶⁷ *Ibid.*

Selleks ajaks oli Yorck otsustanud, et ei taha enam prantslaste poolt võidelda, ent ei olnud samas valmis kuninga volitustest üle astuma. Selle tõttu lükkas ta konventsiooni sõlmimist pidevalt edasi, oodates Berliinist nõusolevat vastust. Kuna aga Yorck ei saanud valitsuselt kuni 29. detsembrini mingisuguseid juhtnööre, otsustas ta osalt Carl von Clausewitszi õhutusel tegutseda iseseisvalt. Selleks ajaks oli selge, et Yorcki ja Macdonaldi vaheline ühendustee on ära lõigatud, kuid liikumist jätkati siiski ja 29. detsembriks jõuti Tauroggeni alla. Vahepeal oli Vene väejuhatuse andnud käsu mitte lasta Yorckini ühtegi kullerit, kuid üks lipsas siiski läbi ja andis talle üle Macdonaldi kirja, milles seisis: „Kindral Yorcki oodatakse kannatamatult Tilsitis. M.”⁶⁸

See oli Yorcki viimane kõhklusehetk. Ta oli juba valmis läbirääkimised venelastega katkestama, kuid Vene kindrali Diebitschi argumendiks said kaks kirja, mis Clausewitz Yorckile üle andis. Ühes neist, Macdonaldi kirjas Prantsuse välisministrile Maret'le, oli muu hulgas öeldud: „Pomm kindral Yorckiga plahvatas. Mulle näis, et selliste asjaolude juures, mida tunnustavad Preisi staabi ohvitserid ilma neid parandamata, tulnuks mul näidata rohkem kindlust. Korpus on hea, kuid teda rikutakse. Tema vaim on tublisti muutunud, kuid mõned heateod, autasud – ja ma parandan selle kergesti. Kui vaid neid ohvitseri, keda ma silmas pean, saaks kiiresti eemaldada. Haletsema ei hakka neid keegi, sest kaks kolmandikku armeest vihkab neid.”⁶⁹ Lugenud kirjad läbi, lausus Yorck Clausewitzile: „Olen teie oma. Öelge kindral Diebitschile, et me peame temaga homme varahommikul läbi rääkima ja et nüüd olen ma kindlalt otsustanud katkestada suhted prantslaste ja nende üritustega.”⁷⁰ 30. detsembri hommikul kirjutati alla Tauroggeni konventsioonile, mille peatingimuseks oli Preisi korpuse neutraliteet. Yorck teatas sündmustest marssal Macdonaldile ja kuningale. Algas uus järk Preisimaa välispoliitikas.

Saksa historiograafias on aastakümneid olnud põhiküsimuseks see, kelle käsul, kui üldse, Yorck tegutses. Levinuim on seisukoht, et kuningas Friedrich Wilhelm III ei andnud talle mingeid juhiseid ja ta tegutses üksi,

⁶⁸ Helme, 1812. aasta, 176.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*, 176.

kuid vaibunud ei ole ka püüd tõestada vastupidist, et tõsta kuningas Napoleoni-vastase vabastussõja juhiks. Siinkohal tuleb mainida Droyseni oletusi, et kuningas Friedrich Wilhelm III võis saata Yorckile suulised korraldused Yorcki adjutandi Seydlitziga või et kuningas ise oli Yorckile juba 1812. aasta suvel andnud käsu teha Napoleoni kaotuse korral kõik, et venelaste poole üle minna. Otseseid tõendeid nende oletuste kinnituseks ei ole leitud.⁷¹

Tauroggeni konventsiooni mõju Preisimaa välispoliitikale, Napoleoni allakäigule ja rahvusvahelistele suhetele Euroopas

Yorcki tegutsemine mõjutas vahetult eelkõige sõjalisi operatsioone Napoleoni kahjuks, sest konventsiooni tagajärjel olid prantslased sunnitud taganema, mis omakorda lubas venelastel ületada piir ning asuda prantslasi jälitama. Poliitilised tagajärjed aga ei tulnud nii kiiresti, sest Friedrich Wilhelm ei pidanud Napoleoni vastu astumist targaks mõtteks, tühistas kokkuleppe ja andis käsu Yorck välja vahetada. Selline tegutsemine näitab, et Euroopas kardeti Napoleoni isegi pärast tema üllaskeid kaotusi. Friedrich Wilhelm pelgas, et Napoleon annab hävitava vastulöögi, niisamuti nagu ta oli teinud Egiptuses 1799. aastal ja 1809. aasta juulis Wagramis pärast rasket lüüasaamist Austrialt Asperni lahingus.

Ka Hardenberg mõistis Yorcki hukka, kuid teistel põhjustel: ta vajab nimelt aega, et mobiliseerida Preisi väed ning leppida kokku liidud Venemaa, Austria ja Suurbritanniaga. Nendel põhjustel jätkas ta Napoleoniga topeltmängu mängimist, pidades salaläbirääkimisi venelaste ja austerlastega, samal ajal Napoleonile kinnitades, et Preisimaa on Prantsusmaale ikka truu liitlane ja nõustub uute mobilisatsiooninõudmistega.⁷² Yorck aga eiras kuninga käsku ja astus Venemaa poolel sõtta, sest lootis, et venelaste poolel sõttaasumine ning Ida-Preisimaa mobiliseerimine sunniks võitlusse kogu Preisimaa. Aega läks aga veel mitu nädalat, enne kui Tauroggeni konventsioon oli saavutanud oma tegeliku eesmärgi.

⁷¹ *Ibid.*, 177.

⁷² Dwyer, *The Rise of Prussia*, 254.

Palju on vaieldud selle üle, kui suur mõju oli Yorcki tegutsemisel edasistele sündmustele. Preisimaa sõjaminister Hermann von Boyen oli veendunud, et ilma Tauroggeni konventsioonita poleks suudetud seljatada prantsusemeelset parteid Preisi õukonnas ega leevendada kuninga otsustusvõimetuse tagajärgi.⁷³ Clausewitz väljendus tagasihoidlikumalt, öeldes, et järgnenud tulemused olid võimalikud ainult tänu mitme asjaolu kokkulangemisele, kuid lisas, et Yorcki tegutsemine kindlasti kiirendas sündmuste kulgu.⁷⁴ Rein Helme on sedastanud, et Tauroggeni konventsiooni tulemusena ei suutnud Napoleon enam avaldada mõju saksa rahvale, kelle tahtele pidi alluma ka kuningas Friedrich Wilhelm III.⁷⁵ Saksa historiograafias peetakse Tauroggeni konventsiooni kohati isegi sõjakäigu tähtsaimaks teoks.⁷⁶ Samuti pole ükski kaasaegne ega hilisem uurija kahelnud toimunu olulisuses või lausa revolutsioonilisuses.⁷⁷

Preisimaa välispoliitika pärast Tauroggeni konventsiooni

1813. aasta alguses oli Preisimaa välispoliitiline seis äärmiselt keeruline, sest järjest lähemale jõudis lõppvaatus vastasseisus Napoleoniga. Jaanuaris kolis valitsus Berliinist Sileesiasse Breslausse (Wrocław), kuid jäi endiselt äraootavale seisukohale. Läbirääkimisi peeti nii Pariisi, Viini kui ka Peterburiga. Prantsusmaa poolele oli võimatu jääda sündmuste tõttu idas, kuid avalik vastuhakk toonuks omakorda kaasa täieliku sõltuvuse Venemaast. Selline tegevusetus kestis terve 1813. aasta jaanuari, kuni Ida-Preisimaal moodustati kuninga loata maakaitsevägi (*Landwehr*), mis põhines üldisel sõjaväekohustusel. Jaanuari lõpus korraldas Stein, kes oli alates 1812. aasta juunist olnud Aleksander I nõunik Saksa asjades, kohutumise Königsbergis, kus kinnitati 20 000-mehelise *Landwehr*'i formee-

⁷³ Hermann von Boyen, *Erinnerungen, 1771–1813* (Berling: Rütten & Loening, 1953), 469–474.

⁷⁴ Paret, *Yorck and the Era of Prussian Reform*, 191–196.

⁷⁵ Helme, *1812. aasta*, 177–178.

⁷⁶ *Ibid.*, 177.

⁷⁷ *Ibid.*

rimine. Samuti toodi relvade alla 13 000 reservväelast ja anti *Landsturm*'i (17–60-aastaste meeste üldine riigikaitsekohustus) seadus – kõike seda tehti kuninga nimel.⁷⁸

Tänu nendele sündmustele suutis Hardenberg veenda kuningat oma rahvast järgima. Friedrich Wilhelm võttiski teda kuulda ja lasi pensionilt tagasi kutsuda Scharnhorsti, et too hakkaks ette valmistama armeed võimaliku sõja jaoks. Veel 4. veebruaril 1813 tegi Friedrich Wilhelmi nõuandja Johann Friedrich Ancillon Prantsusmaale ettepaneku, et Preisimaa võiks olla Prantsuse-Vene rahuläbirääkimiste vahendaja ning Preisimaast peaks saama keskmise suurusega riik Elbe ja Wisła vahel, Venemaa saaks alased idas ning Prantsusmaa säilitaks võimu ülejäänud Saksa alade üle.⁷⁹ Selle ettepaneku lükkas Prantsusmaa tagasi. Hardenberg kirjutas 4. veebruaril oma päevikusse, et „kuningas ei tea, mida ta tegelikult tahab”.⁸⁰

Lõplik otsus astuda Venemaaga liitu sündis veebruari lõpus, kui juba kaks kolmandikku Preisi armeest oli prantslaste vastu üles tõusnud. 27.–28. veebruaril 1813 kirjutati alla Kaliszi lepingule, millega Venemaa nõustus taastama Preisimaa 1806. aasta piirid. Lepingu järgi pidi Preisimaa loovutama Venemaale kõik Poola teise ja kolmanda jagamisega saadud alad, kuid säilitama Ida-Preisimaad ja Sileesiat ühendava maariba. Samuti nõustus Venemaa andma Preisimaale kõik Saksa alad, mille VI koalitsiooni väed, kuhu kuulusid Preisimaa, Venemaa, Austria ja Rootsi, sõja käigus vallutavad. Ametlik teadaanne tuli 17. märtsil ning 25. märtsil andsid Aleksander ja Friedrich Wilhelm välja ühise Kaliszi avalduse, milles kutsuti üles toetama ühendatud Saksamaad. Oma kuulsas 17. märtsi kõnes „Minu rahvale” („An mein Volk”) õigustas Friedrich Wilhelm valituse senist äraootavat käitumist ja kutsus kõiki oma inimesi Prantsusmaa vastu üles tõusma.⁸¹ Preisimaa oli kuulutanud Prantsusmaale sõja.

Vabastussõjad (sks *Befreiungskriege*), nagu neid hakati kutsuma, ei olnud algul koalitsioonivägedele edukad. Lützeni lahingus 2. mail 1813

⁷⁸ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 453.

⁷⁹ Ibbeken, *Preussen*, 389.

⁸⁰ Stamm-Kuhlmann, *König in Preussens grosser Zeit*, 369.

⁸¹ Aufruf Friedrich Wilhelms III. zur nationalen Erhebung, „An mein Volk“ (17. März 1813), http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3556&language=german, 19. september 2012.

saadi lüüa, kuid ka Napoleon kandis suuri kaotusi: 20 000 meest liitlaste 11 500 vastu.⁸² Bautzeni lahingus 20.–21. mail surus Napoleon liitlased jälle tagasi, kuid kaotas veel 20 000 meest – niisama palju kui liitlased.⁸³ Kuigi Napoleonil oli sõjategevuse alguses saavutatud väike edu, lepiti siiski kokku relvarahu, mis kirjutati alla 4. juunil. See andis mõlemale poolele aega kaaluda oma edasist tegevust. Koalitsiooniväed allkirjastasid 14.–15. juunil Suurbritanniaga Reichenbachi lepingud, millega Suurbritannia toetas koalitsioonivägesid kahe miljoni naela väärtuses subsidiumidega. Lisaks lubas Suurbritannia anda viie miljoni naela väärtuses n-ö föderaalpabereid – spetsiaalseid võlakirju, mida käendati Londonist ainult sõjakulutuste tarbeks ja mille koalitsiooni osalised pidid pärast sõda välja ostma.⁸⁴

Relvarahu ajal oli liitlaste põhieesmärk meelitada Austria koalitsiooni ning see õnnestus 11. augustil – päev pärast relvarahu lõppu. Sellega oli jõudude vahekord muutunud selgelt Prantsusmaa vastaste kasuks. 1813. aasta oktoobris saabuski hetk, mida oli kaua oodatud: 16.–19. oktoobri peetud Leipzigi Rahvastelahingus võitsid koalitsiooniväed Napoleoni vägesid. Lahing, millest võttis osa üle 600 000 sõduri, oli liitlaste, eriti aga Preisimaa suurim võit Napoleoni üle. Seda hetke võib pidada Saksamaa vabastamise alguseks, sest pärast seda lahingut Napoleon Saksamaale tagasi ei pöördunud.

19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse Saksa rahvusliku ajalookoolkonna esindajad (eelkõige Heinrich von Treitschke ja Friedrich Meinecke) on kirjutanud, et võit Napoleoni üle sai võimalikuks tänu laialdasele rahvusluspuhangule.⁸⁵ Charles Esdaile aga lükkab selle arvamuse täiesti ümber, väites, et rahva toetus sõjale oli piiratud ning võidu töid sõjaväereformid.⁸⁶ Ka Schroeder on seisukohal, et rahvusluse puhang ei olnud oluline tegur sõja võitmiseks ja rahu tagamiseks, vaid aastaid 1813–1815

⁸² Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, 887.

⁸³ *Ibid.*, 897.

⁸⁴ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 457.

⁸⁵ Heinrich von Treitschke, *Napoleons Sturz* (Berlin: Heimbücherei, 1942), 203–266; Friedrich Meinecke, *Das Zeitalter der deutschen Erhebung* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1957), 110–136.

⁸⁶ Charles J. Esdaile, *The Wars of Napoleon* (London: Longman, 1995), 273, 275–276.

arvesse võttes isegi kahjulik ja seda protsessi takistav.⁸⁷ Siinkirjutaja on arvamusel, et rahvusluse puhang ei mänginud Preisimaa välispoliitilistes otsustes ja sõjasündmustes 1813. aastal suurt rolli, kuid üldine rahvuslik meeleolu oli armee moraalile kindlasti toeks. Teisalt on selge, et võit Napoleoni üle saavutati ainult tänu Venemaa ja Austria kaasamisele võitlusesse Napoleoni vastu, sest näiteks sellist sissisõda, nagu oli olnud Hispaanias, Preisimaal ei puhkenud. Rahvusliku ülestõusu müüdi levitamises mängisid kindlasti oma osa ka tolleaegsed akadeemikud eesotsas filosoof Johann Gottlieb Fichtega (1762–1814), keda peetakse saksa idealismi loojaks.

Tauroggeni konventsioon ja Baltimaad

Tauroggeni konventsioon on tihedalt seotud ka Baltimaade ajalooga, kas või seepärast, et see sõlmiti tänapäeva Leedu aladel. 1812. aasta sündmustest Baltimaades on väga põhjalikult kirjutanud Rein Helme,⁸⁸ mistõttu antakse käesolevas artiklis ainult põgus ülevaade teemadest, mis on seotud 1812. aasta sõjakäiguga Baltimaades.

Eestiga olid Napoleoni sõjad ja Tauroggeni konventsioon ühenduses Vene armee kaudu, kuid ükski Suure Armee sõdur Eestimaa pinnale oma jalga ei tõstnud. Maakaitseväekohustuse sisseseadmist Baltimaades on lähemalt käsitlenud Tõnu Tannberg.⁸⁹ Tauroggeni konventsiooni suurim mõju Baltimaadele oli vahest see, et konventsiooni tulemusena vabanesid Kuramaa ja Leedu alad Prantsuse vägedest ning otsesest sõjategevusest. Lõppes pidev hirm sõjaseisukorra ees, võõrvägede lahkumine vabastas Baltimaade elanikud rusuvast pingeseisundist. Kuigi tänapäeva Eesti aladele Napoleoni sõdade otsene lahingutegevus ei jõudnud, mõjutasid näiteks lähimad lahingud Riia all suuresti ka Eestist pärit väeosade käekäiku. Sõjategevuse kandumisega Kesk-Euroopasse liikus kaasa mitu Baltimaadest värvatud üksust. Üheks näiteks on Tartus moodustatud vabakorpus,

⁸⁷ Schroeder, *The Transformation of European Politics*, 450–452.

⁸⁸ Helme, *1812. aasta*.

⁸⁹ Tannberg, *Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes*.

mis jõudis Pariisi alla.⁹⁰ Kaudselt oli Napoleoni sõdade ajajärk Balti provintsidele küllaltki rusuv, silmatorkavam sündmus oli maakaitsevähkõhustuse sisseseadmine.

Kokkuvõte

Nagu näeme, mängis Tauroggeni konventsioon Preisimaa välispoliitikas ja Euroopa jõudude vahekorra kujunemisel Napoleoni sõdade lõpuaastatel tähtsat osa. Võime vaid oletada, kuidas oleksid sündmused arenenud siis, kui Ludwig Yorck von Wartenburg poleks astunud üle oma kuninga käsust ega sõlminud iseseisvalt Napoleoni-vastast lepingut. Üldiselt on ajaloolased seisukohal, et Napoleoni allakäik sai alguse juba Moskvast taganemisega ja et Tauroggeni konventsioon oli asjade loomulik käik, sest preislased oleksid varem või hiljem Napoleonile vastu astunud.

Ei saa väita, et Tauroggeni konventsioon oli Napoleoni allakäigu peapõhjus, kuid ei saa ka öelda, et konventsioon ei mänginud Napoleoni kaotustes üldse mingit rolli. Kindlasti aga muutis Tauroggeni konventsioon Preisimaa välispoliitilisi hoiakuid, mille tagajärjel kaotas Napoleon ühe oma liitlase. Samuti andis see võimaluse moodustada uus, veel võimsam Napoleoni-vastane koalitsioon, mille vastu Napoleonil enam jõudu ei jätkunud. Konventsiooni tulemusena puhkes kogu Saksamaal rahvuslik liikumine, mis päädis Rahvastelahinguga Leipzigi all 1813. aasta oktoobris. Rahvastelahing pani omakorda aluse järgmistele sõjakäikudele Napoleoni vastu, mis lõppesid kõigepealt Prantsusmaa vallutamisega liitlaste poolt ja Napoleoni pagendamisega Elba saarele 1814. aastal ning lõpuks Waterloo lahinguga 1815. aastal, mis tähistas lõplikku võitu Napoleoni üle.

⁹⁰ Sellest on lähemalt kirjutanud Tõnu Tannberg, „Sõjatee Tartust Pariisi alla”.

Bibliograafia

Publitseeritud allikad

- Briefwechsel König Friedrich Wilhelms III und der Königin Luise mit Kaiser Alexander I*, Hrsg. Paul Bailleu. Leipzig: S. Hirzel, 1900.
- Gneisenau: ausgewählte Briefe und Schriften: demokratische Profile*, Text und Bildredaktion Michael Meyhöfer, Egon Hessler, Klaus-Jürgen Lüders. Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, Führungsstab der Streitkräfte I 3, 1987.
- Gneisenau. Ein Leben in Briefen*, Hrsg. Karl Griewank. Leipzig: Koehler & Amelang, 1939.
- Scharnhorst Briefe: 1. Bd. Privatbriefe*, hrsg. von Karl Linnebach. München und Leipzig: Georg Müller, 1914.

Käsikirjad

- Gornischeff, Feliks. „Preisimaa välispoliitika aastatel 1807–1813.” Magistritöö, Tartu Ülikool, 2012.

Kirjandus

- Bienemann, Friedrich. *1812: Baltische Erinnerungsblätter*. Riga: Jonck & Poliewsky, 1912.
- Boyen, Hermann von. *Erinnerungen, 1771–1813*. Berling: Rütten & Loening, 1953.
- Chandler, David. *The Campaigns of Napoleon*. London: Macmillan, 1966.
- Clark, Christopher. *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia, 1600–1947*. London: Penguin, 2007.
- Clausewitz, Carl von. *Der Feldzug von 1812 in Russland, der Feldzug von 1813 bis zum Waffenstillstand und der Feldzug von 1814 in Frankreich*. Berlin: Ferdinand Dümmler, 1835.
- Davies, Norman. *God's Playground: a History of Poland, Vol. 2*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- „Die Theilnahme des Preussisches Hülfskorps an dem Feldzuge gegen Russland im Jahre 1812,” – *Kriegsgeschichtliche Einzelschriften* Vol. 4, Nr. 24, Hrsg. Grossen Generalstabe, Abtheilung für Kriegsgeschichte, 433–566. Berlin: Mittler & Sohn, 1898.

- Droysen, Johann Gustav. *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Yorck von Wartenburg*. Berlin: Veit und Comp., 1851.
- Dwyer, Philip G. „The Two Faces of Prussian Foreign Policy: Karl August von Hardenberg as Foreign Minister, 1804–1815.” – *Freier Gebrauch der Kräfte*, Hrsg. Thomas Stamm-Kuhlmann, 75–92. München: Oldenbourg Verlag, 2001.
- Dwyer, Philip G. *The Rise of Prussia 1700–1830*. London: Longman, 2002.
- Eckardt, Julius. *York und Paulucci: Aktenstücke und Beiträge zur Geschichte der Convention von Tauroggen*. Leipzig: Veit, 1865.
- Esdaille, Charles J. *The Wars of Napoleon*. London: Longman, 1995.
- Grobbel, Theodor. *Die Konvention von Tauroggen*. Diss., Universität Marburg, 1893.
- Hartwich, Julius von. *1812: Der Feldzug in Kurland*. Berlin: Eisenschmidt, 1910.
- Hausherr, Hans. *Erfüllung und Befreiung. Der Kampf um die Durchführung des Tilsiter Friedens 1807/1808*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1935.
- Helme, Rein. *1812. aasta Eestis ja Lätis*. Tallinn: Olion, 1990.
- Ibbeken, Rudolf. *Preussen 1807–1813: Staat und Volk als Idee und in Wirklichkeit. (Darstellung und Dokumentation.)* Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Bd. 5. Köln/Berlin: Grote, 1970.
- Meinecke, Friedrich. *Das Zeitalter der deutschen Erhebung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1957.
- Morley, Charles. „Alexander I and Czartoryski: the Polish Question from 1801–1813,” *Slavonic and East European Review* Vol. XXV, No. 65 (Apr., 1947): 405–427.
- Paret, Peter. *Yorck and the Era of Prussian Reform, 1807–1815*. Princeton: Princeton University Press, 1966.
- Ranke, Leopold von. *Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1877.
- Schroeder, Paul W. *The Transformation of European Politics, 1763–1848*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Seydlitz (Freiherr von), Anton Florian Friedrich. *Tagebuch des Königlich Preussischen Armeekorps unter Befehl des General-Lieutenants von York im Feldzuge von 1812*. Berlin und Posen: Mittler, 1823.
- Simms, Brendan. *The Struggle for Mastery in Germany, 1779–1850*. London: Palgrave Macmillan, 1998.
- Stamm-Kuhlmann, Thomas. *König in Preussens grosser Zeit. Friedrich Wilhelm III, der Melancholiker auf dem Thron*. Berlin: Siedler, 1992.

- Stulz, Percy. *Fremdherrschaft und Befreiungskampf: die preussische Kabinetts-politik und die Rolle der Volksmassen in den Jahren 1811 bis 1813*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1960.
- Zawadzki, W. H. *A Man of Honour: Adam Czartoryski as a Statesman of Russia and Poland, 1795–1831*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Zawadzki, W. H. „Russia and the reopening of the Polish question, 1801–1814,” *International History Review* Vol. 7, No. 1 (Feb., 1985): 19–44 .
- Tannberg, Tõnu. „Sõjatee Tartust Pariisi alla. K. Von Nierothi vabakorpus aastatel 1812–1814.” – *Tartu, baltisakslased ja Saksamaa: artiklite kogumik*, koostanud Helmut Piirimäe ja Claus Sommerhage, 119-139. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1998.
- Tannberg, Tõnu. *Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi 1. poolel, 1806–1856*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1996.
- Thielen, Peter Gerrit. *Karl August von Hardenberg 1750–1822: Eine Biographie*. Köln: Grote, 1967.
- Treitschke, Heinrich von. *Napoleons Sturz*. Berlin: Heimbücherei, 1942.
- Voss, Werner. *Die Konvention von Tauroggen*. Diss., Albertus-Universität in Königsberg, 1910.

Internet

- Aufruf Friedrich Wilhelms III. zur nationalen Erhebung, „An mein Volk“ (17. März 1813), http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3556&language=german, 19. september 2012.
- „Treaty between France and Prussia. September 8, 1808”, http://www.napoleon-series.org/research/government/diplomatic/c_tilsit.html#prussia1808, 19. september 2012.
- „Treaty of Peace between France and Prussia. July 9, 1807”, http://www.napoleon-series.org/research/government/diplomatic/c_tilsit.html#prussia1807, 19. september 2012.

Diplomatic Prehistory of the Convention of Tauroggen: its Results and Influence to European and Baltic History

Prussian Foreign Policy in 1807–1813

Felix Gornisheff

The purpose of this article is to analyse Prussian foreign policy during the Napoleonic Era, focusing on the years 1807–1813. Prussia, one of the most powerful states in Europe during the 18th century, endured difficult times during the Revolutionary and Napoleonic Wars. In 1792, Prussia joined the first coalition against France but left the union with the Peace of Basel in 1795 after being defeated. Between 1795 and 1805 Prussia practiced diplomatic neutrality, which was more or less successful. After stepping back into European politics in 1806, Prussia nearly ceased to exist because of the heavy defeats in the hands of France delivered in the battles of Jena and Auerstedt, only to be saved by the Russian Emperor Alexander I at the Tilsit peace conference in 1807. The period between 1807 and 1813 was that of rebuilding; it ended with the Battle of Nations in 1813 and liberation.

Since the establishment of the Prussian state, its foreign policy was influenced by many different factors. During the 18th century, ‘the primacy of foreign policy’, one of the factors which strongly affected Prussian foreign policy, stood out. It meant that everything that Prussia did was carried out under the sign of the primacy of foreign policy. The Prussian geopolitical position played a great role in this. Located at the centre of Europe, Prussia was always surrounded by other great powers like France, Russia and Austria. The deficiency of both economic and human resources was also important. In the government, cabinet policy played a significant role as the king was surrounded by a few close companions who helped him make actual diplomatic decisions. Government ministers had a smaller role to play. All these factors forced Prussia to practice

a special foreign policy during the Revolutionary and Napoleonic Wars.

1795–1805 was a period of neutrality. After the Peace of Basel, Prussia decided to maintain neutrality in European politics. The North German neutrality zone was established and protecting its status became Prussia's main interest during these years. However, violations by Napoleon forced Prussia to step back onto the stage of European politics. The Hanoverian crisis and Rumbold affair were the main reasons behind Prussia approaching Russia, and asking the other state to wage war against Napoleon. Russia, however, remained idle, claiming it was not the right time to step up against Napoleon because of his military power. Prussia, gradually becoming more frustrated by Napoleon's arrogance, finally declared war on France. It ended with the twin battle of Jena and Auerstedt, where the French crushed the Prussian army and left the state in shatters.

In July 1807, the fate of Prussia was decided in Tilsit, where Napoleon and Alexander I met to redraw the European map after the defeats of Prussia and Russia. It was only owing to Alexander that Prussia survived as an independent state because Alexander would not let Napoleon have Prussia when the Grand Duchy of Warsaw, a French satellite state, was to be established. Prussia, however, lost half of its population and all the territories west of the river Elbe and east of the river Oder. A huge sum of war indemnities was also forced upon the state.

After Tilsit, Prussia had to learn how to live under Napoleonic hegemony. At first, Prussia tried to lead a certain politics of fulfilling (*Erfüllungspolitik*) under Baron vom Stein's ministry. The aim was to present itself to France as an useful ally and therefore negotiate the reduction of the war indemnities. This plan did not go through, because Stein had to leave the office under the pressure of Napoleon. Since then, many important statesmen started to pressure king Frederick William III into leading a national uprising against the French. The king did not have any of it: he decided to stay put and follow Napoleon's orders instead. In 1809, when the Franco-Austrian war broke out, pressure on the king gradually became stronger and this time even the Austrians asked help in organising a national uprising in Germany. Again, the king's stance was stronger

than ever, and instead of stepping up against Napoleon, he decided to remain a loyal subject.

Things started to change with the deterioration of the Franco-Russian relations at the end of 1810. Russia started to drift away from the French alliance, mainly because of the economic reasons caused by the Continental Blockade, while the Polish question and the issue of dynastic marriage between the courts of France and Russia added salt on the wound. In this conflict, Prussia's sympathy lay on the Russian side, but for the fear of Napoleon, Prussia remained in camp with France. Although Prussia and Russia were close to signing an offensive treaty against Napoleon at the end of 1811, Prussia gave ground to Napoleon and signed a new treaty on 24 February 1812. It meant that Prussia had to give Napoleon 20,000 soldiers for his Russian campaign. In the December of the same year, Prussia agreed to give Napoleon more soldiers, but everything changed after 30 December when General Ludwig Yorck von Wartenburg signed the Convention of Tauroggen with the Russians. It meant that Prussian forces which fought in the *Grande Armée* against the Russians now turned against Napoleon. General Yorck acted on his own and without the king's permission. However, in the end, it seemed to be the right thing to do since from this point onwards, Prussia turned against Napoleon. It all culminated in October 1813 with the Battle of Nations near Leipzig, where the coalition forces crushed Napoleon's *Grande Armée*. After this, Napoleon never returned to Germany.

What can be seen, and what this article also suggests is that Prussia's foreign policy during the reign of Napoleon was not an easy affair. Prussia had to deal with many different factors, both external and internal, which shaped Prussia's foreign political actions and preferences. However, it is clear that during the years 1807–1813 Prussia had one foreign political objective that never changed—to defeat Napoleon. This was finally accomplished in 1813, when Prussia was at last freed from the grip of Napoleon. It took two more years and several military encounters before Napoleon was finally defeated with the help of Prussia in the Battle of Waterloo in 1815. The Napoleonic Era came to an end and Prussia was freed from French hegemony.